

nisten uit Friesland, plotseling uit zijn internering ontslagen werd. De Groot beweerde dat Roorda zijn erewoord aan de Duitsers gegeven had.

Na de oorlog maakte Roorda deel uit van de oppositiegroepering in de CPN rond Goulooze. In 1949 volgde zijn uitsluiting uit de partij, nadat die hem eerder al een spreekverbod in de Staten had opgelegd. Daarop stapte hij over naar de Socialistische Unie en wist daarbij een flink deel van zijn Friese aanhang mee te krijgen. Tot 1954 bleef hij nog Statenlid, maar in dat jaar kreeg hij onvoldoende stemmen om opnieuw gekozen te worden. Zowel in de SU als tegenwoordig in de PSP neemt hij een geïsoleerde positie in, vooral door zijn verdediging van het ingrijpen van de Sowjet-Unie in Hongarije (1956) en Tsjecho-slowakije (1968).

De memoires van Klaver, de filosofisch ingestelde landarbeider, en Roorda, de ongecompliceerde bewonderaar van de Sowjet-Unie, zijn uiteraard in de eerste plaats van belang voor de kennis van de socialistische beweging in de Friese Zuidoosthoek. Klavers herinneringen ontleen verder een deel van hun waarde aan het feit dat zij, nu het leven en denken van de Europese arbeidersklasse in de negentiende en vroege twintigste eeuw voor zo'n groot deel nog 'geheim' is, als autobiografie van een arbeider tot een door sociaal-historici tegenwoordig veelgezochte soort bron behoren (vergelijk P. J. Keating, 'The voices of the secret people', *Times Literary Supplement* (2-8-1974) 822-823). Van Roorda's herinneringen dient nog gezegd te worden dat zij een niet te veronachtzamen document uit de kring der oppositionelen in de CPN vormen.

O. Vries

H. E. Lamur, *The Demographic Evolution of Surinam, 1920-1970. A Socio-Demographic Analysis* (Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde LXV; Den Haag: Martinus Nijhoff, 1973, f 52,-).

Het bevolkingsaantal van Suriname is in vijftig jaar meer dan verdrievoudigd. In 1922 bedroeg het aantal inwoners 93.762, waarbij een vrij belangrijke rectificatie is toegepast op de cijfers van de volkstelling van 1921. In 1970 was het bevolkingsaantal toegenomen tot 349.637. Een soortgelijke snelle groei treft men eveneens aan in vele andere landen van Zuid- en Midden-Amerika.

De bevolkingsgroei is voornamelijk het gevolg geweest van een groot geboorte-overschot: de geboortecijfers waren gedurende de gehele periode veel hoger dan de sterftecijfers. Immigratie kan ook bijdragen tot bevolkingsvermeerdering, maar in Suriname is er alleen in de periode tot 1935 een belangrijk vestigings-overschot geweest; het getal der immigranten overtrof dat der emigranten. Daarna was er tot 1967 een klein vertrek-overschot. Sedert 1968 is de emigratiegolf opgetreden, vooral van de creolen, naar Nederland.

De auteur heeft in zijn proefschrift nagegaan welk aandeel de drie belangrijkste etnische componenten van de Surinaamse bevolking in deze wijzigingen in het bevolkingsaantal hebben gehad. Hij onderscheidt de creolen (negers, bosnegers en kleurlingen), de Hindoestanen en de Javanen. In 1963 vormden deze drie groepen respectievelijk 39,3%, 38,5% en 16,6% van de totale bevolking. De overige bevolkingsgroepen (Chinezen, Europeanen, Indianen en anderen) maakten slechts 5,3% van de gehele bevolking uit.

Ten aanzien van de etnische afkomst beschikt men alleen over gegevens van de drie volkstellingen in 1921, 1950 en 1964, toen hierover vragen zijn gesteld. De resultaten van de volkstelling van 1971 heeft Lamur niet meer voor zijn proefschrift kunnen gebruiken.

Achtereenvolgens behandelt Lamur de ontwikkeling van de vruchtbaarheid, de sterfte,

de immigratie en de emigratie. In het laatste, meest representatieve hoofdstuk brengt hij de resultaten van de voorafgaande deelonderzoekingen samen en hij gaat het effect na van de bevolkingsgroei op het inkomen per hoofd, op de beroepsbevolking, op het onderwijs en op het politieke bestel. Het betoog van Lamur wordt ondersteund door 93 tabellen, 12 grafieken en een wat onduidelijke kaart.

Wat de fertiliteit en de mortaliteit betreft, vertoont Suriname het zelfde beeld als het aangrenzende Guyana en als Trinidad. De ontwikkeling wijkt af van die der West-Europese landen in de negentiende eeuw. In West-Europa vindt men in die periode een ongeveer gelijkblijvend geboortecijfer, terwijl het sterftecijfer in de loop van de eeuw een aanzienlijke daling vertoonde. Na enige decennia begon ook het geboortecijfer terug te lopen. In Suriname, Guyana en Trinidad constateert men wel het dalende sterftecijfer, maar het geboortecijfer blijft niet op hetzelfde niveau, doch het stijgt zelfs nog. In Suriname onderscheidt Lamur drie perioden in de ontwikkeling van het geboortecijfer: 1922-1943 gelijkblijvend geboortecijfer, 1943-1962 stijging van het geboortecijfer, na 1962 daling van het geboortecijfer. Het is begrijpelijk, dat er vooral in de tweede periode zeer grote geboorteoverschotten zijn opgetreden. Hoge geboortecijfers vindt men vooral bij de Hindoestani, ook wel bij de Javanen, minder bij de creolen. Bij de laatstgenoemden zet ook de daling van het geboortecijfer het eerst in. Lamur verklaart het hoge geboortecijfer van de Hindoestani uit hun godsdienstige opvattingen van wedergeboorte en de hoge waarde welke gehecht wordt aan het hebben van mannelijk nageslacht.

De teruggang van de mortaliteit kan voor een groot deel worden toegeschreven aan de vermindering van infectie- en parasitaire ziekten (tuberculose, syphilis, malaria en wormziekten).

Het is een gemis in het boek, dat op de betekenis van de economische ontwikkeling, zoals het bauxietbedrijf, vrijwel niet wordt ingegaan. De economie komt alleen, en dan nog sterk theoretisch, ter sprake in de paragraaf op de pagina's 146-150 en voorts in tabel 11 (34) maar daar zonder tekst toelichting. Ook mist men de invloed van historische gebeurtenissen als de Tweede Wereldoorlog, welke zeker effect gehad moet hebben op de immigratie.

Ondanks deze bezwaren moet men toch dankbaar zijn voor de doorwrochte studie, waarbij men met voldoening kan constateren, dat Suriname evenals enige voormalige Engelse koloniale gebieden over een vrij behoorlijke bevolkingsstatistiek beschikt, in tegenstelling tot landen als Cuba, Haïti en de Dominikaanse Republiek (23-24).

B. H. Slicher van Bath

De raison d'état-politicus Johan de Witt *

J. C. BOOGMAN

Over de figuur van de grote Hollandse raadpensionaris Johan de Witt, en met name over diens buitenlands beleid, is in de loop van de laatste drie eeuwen heel veel gepubliceerd. Wanneer we echter de balans opmaken, blijkt er vrij wat kaf onder het koren te schuilen. Ook Japikse's *Johan de Witt*¹, de belangrijkste monografie waarover we momenteel kunnen beschikken², laat heel wat legitieme wensen on vervuld. Dit boek biedt ongetwijfeld een schat aan feitelijke gegevens, maar ten aanzien van enkele essentiële punten slaat Japikse de plank lelijk mis³. Zoals we nog zullen zien, geldt dat vooral voor zijn beschouwing over De Witt als 'raison d'état'-politicus. Omdat het begrip 'raison d'état' een nogal centrale plaats inneemt in mijn beschouwingen over De Witt, wil ik mijn relaas over de raadpensionaris en diens buitenlands beleid laten voorafgaan door enkele algemene opmerkingen over de 'raison d'état' in de tweede helft van de zeventiende eeuw.

Een historisch begrip, een historische vakterm, pleegt nogal eens te fungeren als een vlag die betekenis-ladingen moet dekken die zoal geen evidente verschillen dan toch aparte schakeringen en nuances te zien geven. De term 'raison d'état', die sinds het eind van de zestiende eeuw als vertaling van het Italiaanse woord 'ragione di stato'⁴ in zwang kwam, vormt geen uitzondering op deze regel. Men zou dan ook kunnen opmerken dat Meinecke's befaamde boek⁵ beter de titel 'Ideen der Staatsräson' had kunnen dragen.

Zo kan men de zestiende- en vroeg zeventiende-eeuwse opvattingen over 'raison d'état' in geen geval op een lijn stellen met die uit de tweede helft van de zeventiende

* Het onderstaande artikel is de uitgewerkte tekst van een voordracht gehouden voor het Gronings historisch dispuut Ubbo Emmius op 18 maart 1975.

1. N. Japikse, *Johan de Witt* (tweede, herziene druk, Amsterdam, 1928). De eerste druk is van 1915. Voor deze studie heb ik uitsluitend gebruik gemaakt van de tweede druk.

2. Een omvangrijke biografie van De Witt van de hand van de Amerikaanse historicus Herbert H. Rowen zal binnenkort verschijnen.

3. Zie met name het prachtige recensie-artikel van J. Huizinga, 'Een nieuw boek over Jan de Witt', *De Gids*, LXXX (1916). Ook in *Verzamelde Werken*, II (Haarlem, 1948) 74-85.

4. Giovanni Botero's *Della ragion di stato* (1589) heeft er zeer toe bijgedragen de term burgerrecht te doen krijgen.

5. Friedrich Meinecke, *Die Idee der Staatsräson in der Neueren Geschichte* (München, Berlijn, 1924).